

Zapomenutý archivář

Alexandra Špiritová

Ještě před uzavřením mírové smlouvy s Rakouskem ze dne 9. září 1919 v Saint-Germainu, kterou Československá republika ratifikovala 10. října 1919 a která nabyla platnost 9. srpna 1920, začaly na rakouském území působit likvidační komise, dosazené konferencí vyslanců států, vzniklých po rozpadu rakousko-uherského mocnářství. Jednalo se o Rakousko, Maďarsko, Itálii, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Polsko, Rumunsko, Československo a Ukrajinu. Tyto komise měly podle směrnic, vypracovaných konferencí vyslanců, připravit rozluku veškeré správy a veškerého majetku bývalého rakousko-uherského mocnářství mezi jmenované nové státy a nově vzniklý rakouský stát.¹ Právní základ pro vytvoření likvidačních komisí byl dán článkem 14 rakouského zákona ze dne 12. listopadu č. 5 st. z., podle kterého Rakouská republika převzala veškerý majetek bývalé monarchie po jejím rozpadu do prozatímní správy. Jako poradní orgány pro likvidační komise byly v listopadu 1918 ve Vídni ustanoveny další dvě komise každého státu: a) likvidační vojenská komise a b) likvidační civilní komise. Do náplně posledně jmenované komise patřila i příprava spisové rozluky s rakouskými archivy i s jednotlivými bývalými ústředními ministerstvy ve Vídni. Československá civilní likvidační komise projednala některé otázky týkající se ryze archivního materiálu i uměleckých památek a připravila jejich předání. Zajistila i výběr běžných spisů, především osobních, z registratur ústředních úřadů bývalé monarchie.² Po podepsání St. Germainské smlouvy pozbyla činnost likvidačních komisí správního opodstatnění a rakouská vláda prohlásila jejich dosavadní likvidační činnost, prováděnou na mezinárodním základě, za vnitřní záležitost Rakouska. Dvoustranná rakousko-československá jednání o restitučních nárocích potom pokračovala přípravou textu úmluvy, která byla podepsána v Praze dne 18. května 1920 a nabyla platnosti dnem

¹ *Opočenský, Jan: Archivní smlouva RČS s republikou Rakousko. Časopis archivní školy 1, 1923, s. 69.*

² *Činnost československé civilní likvidační komise jsem se zabývala ve článku Spisová rozluka s Rakouskem po roce 1918. Sborník Poštovního muzea 1978, s. 93–99. Hlavním činitelem této komise byl dr. Malota, o kterém je tento článek.*

29. října 1920. Úmluva se nakonec stala kompromisem mezi stanovisky Rakouska, které hájilo provenienční zásadu, a Československa s obhajobou pertinenčního principu při provádění rozluky. Úmluvou se Rakousko zavázalo vydat Československu spisový materiál těch bývalých rakouských ústředních úřadů a jim přiřazených institucí, jejichž správní činnosti se vztahovaly k území nově vzniklého Československa a dále veškerý spisový materiál z archivů a spisoven vojenských, dvorských a jiných úřadů, pověřených agendou státní správy, který se vztahoval na záležitosti podléhající výlučně osobní nebo územní svrchovanosti Československé republiky. Měly být odevzdány listiny, úřední a pomocné knihy i spisy z let 1888–1919, včetně prior z let 1868–1887. Pro správní otázky, týkající se železniční dopravy, vojska, lesního a polního hospodářství, vnitřní správy, včetně správy stavební a horní, pošt a telegrafů, měla být časová hranice posunuta zpět k 1. květnu 1848. Z předání byl vyloučen spisový materiál, týkající se bezprostředně 1. světové války, z období mezi 1. červnem 1914 a 4. listopadem 1918.³

Pověřeným československým historikům měl být umožněn v rámci spisové rozluky přístup do všech příslušných archivů, spisoven a knihoven, aby mohli postupně, na základě evidenčních pomůcek, (protokolů, elenčů i indexů) formulovat přesně své požadavky.

Tzv. první spisová rozlučka byla ukončena koncem roku 1923. Ze strany Československé republiky na ní pracovala řada předních českých historiků, kteří o své práci zanechali cenná svědectví ve svých článcích.⁴ Byl zde však též někdo, o kom se dosud v souvislosti se spisovou rozlučkou nezaslouženě málo ví a jehož práce dosud nebyla naší historiografií doceněna. Nepochybně to bylo způsobeno tím, že pracoval v jakémsi utajení a především skutečností, že ještě před dokončením rozluky zemřel. Dne 19. března 2007 uplynulo od jeho smrti 85 let. Z literatury se mi podařilo najít jen dvě zmínky o něm a obě od stejného autora a jednoho z mála svědků jeho práce, dr. Karla Kazbundy. Jde o recenzi inventáře vídeňské-

³ *Hermann-Otavský, E.: K otázce provedení rozluky spisové a archivální v základě ustanovení mírové smlouvy St. Germainské, pokud se týče úmluvy uzavřené s republikou Rakouskou dne 18. května 1920. Věstník Ministerstva vnitra 1921, č. 4, s. 113. Z novějších prací jsou to především práce o spisové rozluce Zdeňka Šambergera soustředěné ve sborníku Národního archivu Šamberger, Zdeněk: Studie k dějinám československého archivnictví, Praha 2005.*

⁴ *Situaci zasvěceně zmapoval např. Kazbunda, Karel: Možnosti československé historické práce ve vídeňských archivech. Československý časopis historický 38, 1932, s. 473.*

ho státního archivu a o nekrolog nad tímto „zapomenutým archivářem“, dr. Josefem Malotou.⁵

Josef Malota se narodil 11. února 1881 ve Zlíně. Vystudoval Filosofickou fakultu v Praze, kterou ukončil doktorátem v roce 1906. Po doplňujícím studiu na Ústavu pro rakouský dějezpyt ve Vídni nastoupil jako konceptní aspirant 29. prosince 1909 do vídeňského státního archivu. K 30. prosinci 1911 byl jmenován adjunktem s platem 1200 K ročně, 10. listopadu 1912 koncipistou a konečně 29. listopadu 1913 státním vicearchivářem.⁶ Během těchto let dále studoval, složil státní zkoušku z geografie, češtiny, němčiny, latiny, řečtiny a kolokvium ze starořečtiny. Při vstupu do archivu uděl pasivní znalost francouzštiny a italštiny. Snad pro tyto jazykové znalosti a také pro svůj národnostní původ byl v archivu pracovně zařazen do badatelný pro cizí badatele a to do oddělení českých, moravských a slezských spisů. Tak se také dostal pod vedení dalšího Čecha ve vídeňském státním archivu, dr. Václava Kratochvíla, se kterým si záhy názorově porozuměl. Spojovalo je nejen národnostní cítění, ale i politické názory a láska k němým svědkům české minulosti, archiváliím. Dr. Malota se již v době pražských studií stal stoupencem realistů. Po svém jmenování koncipistou upravil i své soukromí a oženil se s vídeňskou Češkou, Marií Zavadilovou. 21. listopadu 1914 se jim narodil syn Ivan a po roce dcera Marie. To již zuřila první světová válka. Malota se v badatelně natolik osvědčil, že vedení archivu neváhalo prosadit zproštění jeho vojenské povinnosti. Svou znalostí pramenů k české historii a jejich uložení v archivu se stal přímo pověstným. Nelze se proto divit, že zaujal pozornost demobilizovaného mladého českého historika dr. Karla Kazbundy. Kazbunda byl po svém zranění na frontě přeložen k místnímu vojenskému velitelství ve Vídni.⁷ Záhy si našel při práci čas na studium v archivu, a tak se poznal s Malotou. Spolu s ním a s dr. Václavem Kratochvílem se stali nerozlučnými přáteli. Byl to Malota, kdo upozorňoval Kazbundu na bohemika ve vídeňském archivu a byl to Kazbunda, kdo v Praze v roce 1918

⁵ Kazbunda, K.: *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs I.* Wien 1936. *Československý časopis historický* 43, 1937, s. 8; týž: *Za Jožkou Malotou, Vídeňský deník z 29. 3. 1922, úvodník. K Josefu Malotovi dále srv. jeho osobní spis, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Osobní spisy 1918–1939, kart. M 1.*

⁶ *Národní archiv (dále NA), fond Likvidační komisař Ministerstva zahraničních věcí (dále LKMZV), sign. 61/21, osobní spisy, kart. 1.*

⁷ *Kárník, Zdeněk (ed.): Karel Kazbunda. Otázka česko-německá v předvečer velké války, předmluva, s. XV.*

upozornil na své přátele ve vídeňském archivu, jejich znalosti jeho obsahu a možnosti jejich neoficiálního využití při spisové rozluce. Již 11. listopadu 1918 žádal československý plnomocník ve Vídni diplomatický zástupce Vlastimil Tusar nótou č. 107 rakouskou vládu, aby byli ponecháni na svých místech v rakouském státním archivu sekční rada Václav Kratochvíl a Josef Malota navzdory tomu, že se přihlásili do služeb Československa.⁸ Byli jmenováni, spolu s dr. Morávkem z archivu dvorské komory, důvěrníky československé vlády v archivních záležitostech, o kterých měla rozhodnout mírová jednání.⁹ Tito důvěrníci byli pojeti mezi pracovníky Úřadu plnomocníka Československé republiky ve Vídni. Jejich funkční zařazení bylo 14. prosince 1918 změněno na likvidační komisaře pro státní archiv ve Vídni. Služební přísahu sice složili až v červenci 1919, ale již 17. ledna toho roku se pražská ministerská rada usnesla je převzít do služeb svého ministerstva zahraničních věcí.¹⁰ Pro dr. Malotu znamenaly všechny tyto události velký nápor práce. Záhy pochopil rozpor nahlížení na spisovou rozlučku mezi vedením státního archivu ve Vídni a Prahou. Chápal postoj obou stran, ale jeho národní vědomí ho jednoznačně stavělo na stranu Prahy. A tak začala jeho informační spolupráce s pražským archivem ministerstva zahraničních věcí. Při jeho znalosti archiválií a jejich uložení ve Vídni, získaných dlouholetou prací v badatelně, mohl snadno upozorňovat Prahu na bohemika. Svým způsobem to ovšem musel dělat tajně a z části to kamuflovat badatelskými dotazy. O významu jeho práce svědčí skutečnost, že již 30. dubna 1919 dostal uznání od ministra Krofty.¹¹ Uznání byla míněna i jako morální podpora, protože na jaře 1919 zemřel věrný druh a pomocník Maloty, sekční šéf dr. Kratochvíl. Malota zůstal na svou „informační“ práci sám. V říjnu 1919 obdržel Malota za svou práci dokonce po-

⁸ *Zprostředkovatelem počátečních kontaktů mezi ČSR a Rakouskem byl úřad plnomocníka ČSR, zřízený ve Vídni 28. 10. 1918 Národním výborem. K navázání diplomatických styků mezi oběma zeměmi mohlo dojít až po podpisu mírové smlouvy v Saint-Germain a po prosazení zahraničně politické koncepce ve vztahu k Rakousku v lednu 1920. Od 24. 1. 1920 zastupoval Československo ve Vídni chargé d'affaires dr. Robert Flieder, prvním vyslancem se stal dr. Kamil Krofta 13. 1. 1922. Vlastimil Tusar se v diplomacii uplatnil od 2. 3. 1921 na postu prvního vyslance Československa v Berlíně.*

⁹ *Archiv Národního muzea v Praze (dále ANM), fond Kazbunda Karel, doc. PhDr., inv. č. 1442, kart. 6.*

¹⁰ *NA, fond Prezidium ministerské rady, osobní spisy, čj. 71069/19, kart. 722.*

¹¹ *NA, fond Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠANO), kart. 3580, čj. 18933/1962/1919.*

chvalné uznání od prezidenta T. G. Masaryka, které považoval za vrchol své kariéry a ještě před smrtí se ho dovolával. Praha však do podepsání smlouvy s Rakouskem pro Malotu více udělat nemohla. Došlo k němu 18. 5. 1920 podepsáním úmluvy mezi Československem a Rakouskou republikou o provedení státní smlouvy St. Germainské. Již 1. prosince 1920 byl Malota dekretem ministerstva zahraničních věcí č. 30488 jmenován legačním tajemníkem I. třídy.¹² To již rozšířil svou „informační“ činnost i o Slovensko,¹³ když na osobní žádost z Bratislavy začal vyhledávat prameny slovenské provenience. Práce byla o to složitější, že bylo nutno rozlišovat v pramenech k Uhrám.¹⁴ O další rozšíření jeho výzvědné práce se postaraly diskuse s kolegy, kteří v podstatě oceňovali jeho znalosti, ale příliš nevěřili jeho nadšení z nového státu. Malota záhy pochopil, že sice bude provedena spisová rozlučka, ale mnoho bohemik zůstane nadále ve Vídni. Začal proto nejprve ze svého platu a později z konta vyslanectví najímat písařky k opisování archiválií, o kterých věděl, že budou vyloučeny z odvozu do Prahy. Později, když Vídeň zažila nedostatek písařských sil, zaslal do Prahy k opisu archiválie formou zápůčků.¹⁵ Tak zřejmě vznikly v Praze dvě řady opisů vídeňských archiválií.¹⁶ Navíc se mu podařilo poslat k opisu i spisy, které byly výslovně ze spisové rozlučky vyloučeny, např. dokumentaci ke strategii Rakouska v první světové válce.¹⁷

Malota se přitom stále více obával nepřátelství vedení vídeňského archivu. Již na podzim psal v důvěrném dopisu dr. Opočenskému, archiváři v ministerstvu zahraničních věcí v Praze: „Držím se s posledním napětím sil a jen rychlé jmenování dá mi oproti Rakušanům legitimní základnu, abych svoji úřadovnu ve státním archivu uhájil. S udržením úřadovny jsou spojeny všechny mé diskrétní vymoženosti.“ Následovalo jeho jmenování legačním tajemníkem, o kterém jsem se již zmínila. Zdá se však, že přišlo již pozdě. Malota zdravotně nevydržel. Dne 8. března 1921 dostal infarkt přímo v archivu a byl po jeho odeznění nucen žádat o zdravotní

¹² NA, LKMZV, *osobní spisy*, sign. 61/21, kart. 1.

¹³ NA, MŠANO, čj. 33326/4145/20, kart. 3580.

¹⁴ NA, LKMZV, kart. 2 – *dobrozdání a přejímání*.

¹⁵ NA, LKMZV, sign. 302/11, *osobní spisy*, kart. 1.

¹⁶ NA, *fond Ministerstvo zahraničních věcí Vídeň; ANM, Kazbunda. O opisech v ANM viz Šamberger, Zdeněk: Zpřístupnění osobního fondu Karla Kazbundy. Archivní časopis 48, 1988, s. 89–92.*

¹⁷ NA, LKMZV, sign. 5, kart. 2.

dovolenou.¹⁸ Po ozdravném pobytu v sanatoriu, se vrátil zdánlivě zdravý do archivu. I Praha usoudila, že to snad nebude tak zlé. 30. května 1921 píše dr. Opočenský z Říma, kde byl na mezinárodním jednání o spisové rozluce, Malotovi, aby mu ihned poslal seznam vídeňských archivů, kde možno hledat slovenika. Malota se sice v odpovědi brání a opět upozorňuje na otázku rozlišování Uher, ale dlouhý seznam do Říma poslal.¹⁹ Další nervový otřes pro Malotu nastal v září toho roku. Zdá se, že o jeho „pravém“ úkolu ve vídeňském archivu nevěděli ani někteří pracovníci československého zastupitelství ve Vídni a nechápali, proč Malota nepracuje v jejich budově. Tak mu bylo sděleno, že nebude-li mít kancelář v sídle legace, nebude moci být veden mezi jeho zaměstnanci. Malota píše opět do Prahy dr. Opočenskému. Oběma je jasné, že Malotova kancelář mimo archiv by mu znemožnila práci na spisové rozluce.²⁰ Na pomoc do Vídně spěchá dokonce i věrný dr. Kazbunda, který si vymohl toto delegování na ministerstvu školství a národní osvěty. V den svého příjezdu do Vídně však Malotu již nezastihl. Lékař Malotu nekompromisně poslal na léčení do Luhačovic. Tam však už nedojel. Po cestě dostal další infarkt a vrátil se do Vídně již jen k rodině. Do archivu mohl chodit jen na „návštěvy“, lékař nedovolil další práci. Navzdory tomu, že i vedení archivu se snažilo nyní nemocnému Malotovi ukázat laskavou tvář. Jeho ředitel mu dokonce daroval několik bohemik, které archiv získal koupí.²¹

Pro Malotu však již bylo pozdě. Navíc mu zdravotní stav zřejmě zhoršoval psychiku. Na začátku roku 1922 si písemně stěžoval Kazbundovi, že mu byl prohledáván pracovní stůl a považoval to za projev nedůvěry i ze strany svých vlastních kolegů. Tehdy se odvolával na pochvalné Masarykovo uznání.²² Dnes můžeme těžko rozhodnout, zda měl podezření právem. Jistotou je pouze, že 19. března 1922 ve Vídni zemřel ve věku 41 let archivář dr. Josef Malota. Pohřeb se konal 23. března ve Vídni a jeho rakev pak byla převezena do rodného Zlína.²³ Další jistotou je, že to byl člověk nesmírně odvážný, a že díky tomu spravují naše archivy, zejména Národní archiv v Praze, značné množství archiválií ze spisové rozluky s Rakouskem i opisů bohemik ve vídeňských archivech, o jakém se mno-

¹⁸ NA, LKMZV, sign. 109/21, osobní spisy, kart. 1.

¹⁹ NA, LKMZV, sign. 207/21, kart. 2; MŠANO, čj. 3718/447/20.

²⁰ NA, LKMZV, sign. 302/21, osobní spisy, kart. 1.

²¹ NA, MŠANO, čj. 107734/čl., kart. 3581.

²² ANM, Kazbunda, inv. č. 285, kart. 6.

²³ Tamtéž.

ha následnickým státům rakousko-uherského mocnářství může jen zdát. Navíc je nutno připomenout, že některé z těchto opisů dnes mohou nahradit originály, zničené požárem ve Vídni v roce 1927.²⁴

A konečně za poslední jistotu považují, že jeho jméno si zaslouží více, než zapomenutý nekrolog ve Vídeňském deníku.²⁵

Zusammenfassung

Ein vergessener Archivar

Die Studie ist der Persönlichkeit des Archivars und Historikers PhDr. Josef Malota (11. 2. 1881 Zlín – 19. 3. 1922 Wien) gewidmet. Josef Malota ist nach dem Studium auf der Philosophischen Fakultät und dem Institut für österreichische Geschichtsforschung im Jahre 1909 ins Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien eingetreten. Er betätigte sich bei der Erschließung der bohemikalen Bestände und arbeitete auch im Studienraum für fremde Forscher. Im Laufe des Ersten Weltkriegs lernte er hier auch den Historiker Karel Kazbunda kennen, damals den demobilisierten Offizier, dem er den Zugang in eine Reihe von Archivbeständen und Sammlungen erleichterte. Nach 1918 spielte J. Malota eine bedeutende Rolle bei der Ausführung der Archiv- und Aktentrennung in Wiener Archiven. Die Durchführung der Aktentrennung bei dem österreichischen Außenministerium und der Archivtrennung im Haus-, Hof- und Staatsarchiv war vor allem seine Aufgabe. Die tschechischen Archivare gewannen dank der Kenntnisse J. Malotas eine solide Übersicht über die Bestände des Archivs. Malota selbst musste aber das schwere Dilemma lösen, wenn er einerseits die Anforderungen der tschechischen Archivare auf Ausgabe der bohemikalen Bestände und andererseits der österreichischen Kollegen, die sich um konsequente Verteidigung des Provenienzprinzips bemühen, begriff. Sehr bedeutend war auch Malotas Zusammenarbeit mit Karel Kazbunda. Die tschechische Seite gewann durch Malotas Arbeit und Interesse eine Reihe von bedeutenden Archivalien, aber auch deren Abschriften, die er auf eigene Kosten verfertigen ließ. Die Persönlichkeit Josef Malotas

²⁴ Při pořádání fondu NA, Ministerstva zahraničních věcí Vídeň byly vytrženy tři krabice nesporné agendy dr. Maloty. Při jejich podrobnějším studiu se ukázalo, že mimo jiné obsahují další řadu spisů, zejména dosud málo známých spisů z 1. světové války. Vznikl tak archivní fond NA Likvidační komisař Ministerstva zahraničních věcí Vídeň (LKMZV).

²⁵ Kazbunda, Karel: Za Jožkou Malotou, Vídeňský deník 29. 3. 1922.

gehört also unter die Gründerpersönlichkeiten des tschechoslowakischen Archivwesens in seinen Anfängen.

The Forgotten Archivist

This article focuses on the historian and archivist Dr. Josef Malota (born in Zlín on 11.2.1881, died in Vienna on 19.3.1922). Josef Malota was among the very earliest promoters of the keeping of Czechoslovak archives. This was because, as an archivist in the Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Vienna, he participated in instituting the archival divorce between Czechoslovakia and Austria.

PhDr. Josef Malota (1881 – 1922)